

Sujungę Atlanto krantus pravėrėme uždangą

Inga Necelienė

Šimtmečio išskirtiniausių sporto įvykių ir asmenybių sąrašą pagal chronologiją pradeda Lietuvoje daugybę metų išskirtines pozicijas užimanti sporto šaka - krepšinis. Šio žaidimo meistriškumo pamokos Lietuvą pasiekė iš jo gimtinės Amerikos. Keletas JAV lietuvių apsiėmė tėvynainius pamokyti krepšinio pradžmenų, o vienas garsiausių ir aukščiausių to meto pasaulio krepšininkų Pranas Lubinas ne tik parodė naujoviškų žaidimo elementų, bet ir atskleidė šio žaidimo esmę, kad jis visų pirma žaidžiamas galva.

Vienuolika garsių asmenybių, vienas įvykis ir viena pergalė - toks iškiliausių sportininkų sąrašas, praturtintas amerikietiškuoju futbolu ir gausiai apibarstytas krepšinio prieskoniu. Lietuvos vardą garsinę ir savo sporto srityje įtakos pasauliniams reiškiniams turėję lietuviai įrodė, kad sportas gali sujungti abu Atlanto krantus ir net pramušti geležinę uždangą.

Amerikietiški krepšinio aukso pamatai

Vos atkurtoje Lietuvos valstybėje pradėtam kultivuoti, bet vėliau apmirusiam krepšiniui itin reikėjo postūmio. Tuometį mūsų žaidėjų lygį puikiai parodo rezultatai: 1925 m. gruodį Rygoje vykusios pirmosios tarpvalstybinės Lietuvos vyrų krepšinio rinktinės rungtynės su Latvijos krepšininkais, kurie tuo metu buvo vieni stipriausių Europoje, baigėsi 20:41 latvių naudai, o po metų pralošta dar skaudžiau - 12:47.

1935 m. į pirmąjį Pasaulio lietuvių kongresą atvyko ir JAV lietuvių. Vienas jų,

Konstantinas Savickas, pasiliko ir apsiėmė treniruoti krepšininkus. Netrukus jo kvietimu į Kauną pasidalyti krepšinio paslaptimis, metodinėmis bei praktinėmis žiniomis atvyko žinomi JAV lietuvių krepšininkai Pranas Talzūnas, Juozas Žukas, Feliksas Kriaučiūnas, kuris 1937–1939 m. ne tik buvo pagrindinis rinktinės žaidėjas, bet ir jos treneris, o 1938 m. kaip treneris padėjo iškovoti Senojo žemyno sidabrą Lietuvos moterų krepšinio rinktinei.

1937 ir 1939 m., kai mūsų šalies krepšininkai pelnė Europos čempionų vardus, Lietuvoje krepšinis pasiekė tikrą bumą, o dvi iš eilės auksinės pergalės kartu pagarsino jaunos ir nepriklausomos valstybės vardą. Šie pirmieji Senojo žemyno krepšinio trofėjai – abipus Atlanto gyvenusių lietuvių pergalė: 1937 m. rinktinėje žaidė trys Amerikos lietuviai, 1939 m. – penki.

Per gerą dešimtmetį iš krepšinio autsaiderių užaugti iki Europos čempionų (kaip jau minėta, 1926 m. latviai lietuvius tiesiog sutriuškino, o 1939 m. Europos čempionate kaimynai buvo nugalėti 37:36) padėjo ne viena iškili krepšinio asmenybė, bet iš jų itin išsiskyrė vienas didelis žmogus. Didelis ir perkeltine, ir tiesiogine prasme. Tai išėivių iš Lietuvos Konstantino Lubino ir Antaninos Vasiliauskaitės šeimoje gimęs Pranas Lubinas (1910–1999).

Nuo vaikystės įvairias sportas šakas išbandęs P.Lubinas prieš baigdamas mokyklą pasuko į krepšinį. Vos žengusiam į krepšinio aikštėlę ištįsusiam vaikinui puikiai sekėsi žaisti – įsitvirtino mokyklos, netrukus ir miesto rinktinėje. Aistra krepšiniui 1927 m. jį nuvedė į stipriausią studentų komandą jo gimtojoje valstijoje – Kalifornijos universiteto Los Andžele krepšinio ekipą, o iš jos – į JAV sporto mėgėjų sąjungą.

Krepšinio krikštatevis

Kodėl Lietuvos krepšinio krikštateviu vadinamas būtent P.Lubinas, nors mūsų šalies krepšininkams JAV sukauptą patirtį perdavė keliolika išėivių? Be abejo, svarumo pridėjo P.Lubino iškovotas olimpinio čempiono vardas, didelis autoritetas ir praktinės krepšinio pamokos, kurias jis ėmė vesti pirmąkart (kaip manė, trumpam – dviem ar trimis savaitėms) atvykęs į tėvų gimtinę.

Kaip žinoma, 1936 m. Berlyne vykusioje olimpiadoje JAV rinktinė kartu su komandos kapitonu P.Lubinu tapo čempione. Ką tik skambų titulą iškovojęs krepšininkas, užuot su komandos draugais sėdęs į laivą ir plaukęs į Ameriką, įlipo į traukinį ir atvyko pirmąkart aplankyti giminių. Planuota trumpa viešnagė

užsitęsė iki pustrėčio mėnesio, o giminių lankymą pakeitė vietos krepšininkų treniravimas.

1938 m. antrąkart į Lietuvą P.Lubinas vyko jau dėl krepšinio ir čia praleido ilgiau nei metus. Jis vadovavo trenerių ir teisėjų kursams, padėjo parengti vaikų krepšinio taisykles, treniravo šalies rinktinę ir pats žaidė Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos (LFLS) komandoje.

Prieš 1939-ųjų Europos čempionatą išgirdę apie grėsmingą Lietuvos rinktinės žaidėją (anais laikais 198 cm ūgio P.Lubinas atrodė lyg tikras milžinas) varžovai ėmė kelti ir dvigubos pilietybės, ir per didelio ūgio klausimą (pagal anų laikų nuostatus krepšinio žaidėjas turėjo būti ne aukštesnis kaip 190 cm), bet P.Lubinui buvo leista žaisti Lietuvos rinktinėje, su kuria jis, kaip žaidžiantis treneris, iškovojo auksą.

P.Lubino karjerą tėvų gimtinėje nutraukė karas ir Lietuvos okupacija, bet už Atlanto JAV sporto mėgėjų sąjungos varžybose (pagrindinėje Šiaurės Amerikos neprofesionalų sporto lygoje) krepšininko karjerą jis tęsė iki 1964 m. Karjerą baigė būdamas 54-erių, bet metai jam netrukdė būti vienam geriausių šios lygos žaidėjų. JAV krepšinio šlovės muziejus pripažino P.Lubiną geriausiu 1900–1950 m. Pietų Kalifornijos krepšininku mėgėju. Švenčiant Los Andželo 200 metų jubiliejų miesto valdžia specialiais medaliais apdovanojo po 20 geriausių kiekvienos sporto šakos Los Andželo sportininkų. Tarp labiausiai pasižymėjusių krepšininkų pateko ir P.Lubinas. Šis lietuvių kilmės krepšininkas vadinamas vienu geriausių žaidėjų iki pat profesionaliojo krepšinio atsiradimo.

1936 m. olimpinių čempionų nuotraukoje P.Lubinas įamžintas apkabinęs rinktinę. Ten jis visa galva aukštesnis už kitus JAV krepšininkus. „Dabar 198 cm krepšininkas atrodo eilinis žaidėjas, o tada P.Lubinas buvo milžinas“, – sako iki pat mirties su šiuo krepšininku bendravęs ir jį kaip itin kuklų žmogų prisimenantis Lietuvos sporto muziejaus direktorius Pranas Majauskas. □

Jeigu dėl karo nebūtų buvusios atšauktos 1940 m. olimpinės žaidynės, kuriose Lietuvos krepšininkai, kaip Europos čempionai, turėjo teisę dalyvauti, įdomu, kuriai šaliai – Lietuvai ar JAV būtų pasirinkęs atstovauti P.Lubinas?

Lietuvos sakalai

Dar mokydamasis JAV Steponas Darius (1896–1933) pamėgo daugelį sporto šakų

ir šiuos savo pomėgius aktyviai propagavo parvykęs į Lietuvą: žaidė krepšinį, beisbolą (1926 m. įkūrė Lietuvos beisbolo lygą), ledo ritulį, mėtė ietį, boksavosi, tapo trijų greitojo čiuožimo rekordų autoriumi, buvo Lietuvos futbolo rinktinės vartininkas, teisėjavo krepšinio varžybose (turėjo aukščiausią kvalifikacinę trenerio kategoriją), organizavo pirmąsias daugiadienes motociklų lenktynes, parengė pirmojo Lietuvoje stadiono (dabartinio S.Dariaus ir S.Girėno stadiono Kaune) projektą, vadovavo ir iš dalies finansavo jo statybą, išleido knygelių apie krepšinį ir beisbolą, propagavo sveiką gyvenseną. 1922–1927 m. buvo pagrindinės šalies sporto organizacijos – Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos pirmininkas. Toks įspūdis, kad jeigu tarpukariu Lietuvoje vykdavo kas nors, kas buvo susiję su sportu, ten dalyvaudavo ir S.Darius. 1923 m. karo lakūnu tapęs S.Darius neapleido ir aviacijos.

1927 m. vėl išvyko į JAV, bet pažadėjo į gimtinę grįžti lėktuvu. Šiam pažadui išpildyti juodviem su Stasiu Girėnu (1893–1933) pritrūko apie 650 km.

Dar prieš skrydį pasaulio ir ypač Amerikos spauda daug rašė apie „Lituanicos“ startą, neslėpdama, kad transatlantinių lėktuvų istorijoje tai itin drąsus, bet rizikingas sumanymas. Jis buvo dar rizikingesnis žinant, kad taupymo sumetimais atsisakyta lėktuve įrengti radijo stotį, o visi „Lituanicoje“ turimi navigacijos prietaisai tebuvo du kompasai, oktantas, pora specialių laikrodžių ir žemėlapiai. Nebuvo net parašutų, nes preciziškai skaičiuotas kiekvienas lėktuve esantis kilogramas.

Kai 1933 m. liepos 15 d. 6 val. 24 min. iš Niujorko Floyd Bennetto aerodromo pakilo S.Darius su S.Girėnu, telegramų agentūros plačiai po pasaulį paskleidė šią žinią. Nors skrydis baigėsi tragiškai, lakūnų noras įveikti Atlantą ir taip išgarsinti jaunos, bet drąsių žmonių nestokojančios Lietuvos vardą išsipildė, o jų legendinė kelionė neretai tapatinama su svaiginamu jaunos ir laisvos valstybės skrydžiu.

Per 37 val. ir 11 min. trukusį skrydį iki katastrofos vieta tapusių Soldino apylinkių tuometėje Vokietijoje jie įveikė 6411 km. Šis Lietuvos lakūnų skrydis pasaulinės aviacijos istorijoje minimas kaip vienas tiksliausių. Taip pat buvo pasiektas antras rezultatas pasaulyje pagal skrydžio nuotolį ir ketvirtas pagal ore išbūtą laiką. Prastu oru naktį, neturėdami nei radijo ryšio, nei autopiloto, jie skrido taip tiksliai, lyg būtų apsirūpinę šiuolaikinėmis navigacijos priemonėmis.

„Lituanicos“ lakūnai siejami ir dar su vienu nauju reiškiniu. Jie nusprendė pirmą

kartą atskraidinti į Lietuvą pašta ir šiam sumanymui įgyvendinti S.Darius buvo gavęs JAV pašto valdybos leidimą. Nors paštas Lietuvos nepasiekė, jie buvo pirmieji, kurie atvėrė oro paštui kelią tarp šių žemynų.

Pasaulio bokso čempionas

XX a. pradžioje Amerikoje buvo gerai žinoma boksininko Jacko Sharkey, tai yra Josepho Paulo Zukausko, arba lietuviškai Juozo Žukausko (1902–1994), pavardė. Boksu jis susidomėjo paauglystėje, o savo kumščių jėgą įrodinėjo tarnaudamas laivyne. Baigęs tarnybą laivyne ėmė boksuotis už užmokestį, įgijo patirties ir pasivadinęs Jacku Sharkey pasuko į profesionalųjį □ □ bokšą. 1929 m. tapo JAV sunkiojo svorio bokso čempionu ir pelnė teisę dėl pasaulio čempiono vardo susikauti su stipriausiu to meto Vokietijos sunkiasvoriu Maxu Schmelingu.

1930 m. įvykusi pirmoji šių sunkiasvorių akistata dėl čempiono titulo, J.Žukauską diskvalifikavus už smūgį varžovui žemiau juostos, baigėsi vokiečio pergale. Ir tai vienintelis atvejis bokso istorijoje, kai pasaulio sunkiasvoris čempionas buvo paskelbtas po varžovo diskvalifikacijos. Revanšas įvyko po poros metų – 1932 m. birželio 21 d. Tąkart po ilgų diskusijų pasaulio sunkiojo svorio bokso čempionu buvo pripažintas lietuvių kilmės J.Sharkey.

Štai ką iš susitikimo su pasaulio bokso čempionu po kelių mėnesių, 1932 m. spalio 10 d., savo dienoraštyje užfiksavo tuo metu Amerikoje buvęs ir skrydžiui per Atlantą ruošęsis S.Darius: „Vykstami pas pasaulio bokso čempioną Jack Sharkey. Nerandami namie. Vykstami į gimnastikos salę, kur jis treneruojasi, randami jį besiedžiant ir žiūrint į kitus treniruojamus. Pasikalbėjomi ilgokai, vėliau jis persirengė ir pradėjo treniruotis. Treniruočiai užsibaigus, atsisveikinomi ir nuvykomi aerodroman Girėnas, Bolys ir aš. Rengiamės vakarieniai. (...)“ (iš plienosparnai.lt).

Kai Lietuva nebuvo pakviesta dalyvauti Berlyne vykusiose 1936 m. olimpinėse žaidynėse, pusiau rimtai, pusiau juokais imta šnekėti, esą kvietimą į Berlyną būtume gavę, jei tasyk J.Sharkey čempiono titulo nebūtų paveržęs iš itin pajėgaus Vokietijos boksininko M.Schmelingo. Nors tiesa ta, kad Berlyno žaidynių durys mums buvo uždarytos dėl Klaipėdos krašto.

J.Žukauskas yra įtrauktas į žymiausių pasaulio boksininkų sąrašą.

Jis vienijo Ameriką

Turime ir pas mus mažai žinomo, bet už Atlanto labai populiarus žaidimo čempioną. Geriausiu per 50 metų savo pozicijos žaidėju, tikra legenda, JAV pačiu garsiausiu lietuvių kilmės sportininku vadinamas dar vienos komandinės sporto šakos – amerikietiškojo futbolo įžaidėjas Jonas Konstantinas Jonaitis (1933–2002), arba amerikietiška Johnny Constantine Unitas (pavardę pakeitė tėvai, kad Amerikoje ją būtų lengviau išstarti). Jis gimė Pitsburge išeivių iš Lietuvos Leono ir Elenos Jonaičių šeimoje. Beveik visą savo karjerą praleido Baltimorės „Colts“ ekipoje (1953–1972 m.), o jo žaidimo šioje komandoje metai taip ir vadinami – Johnny Unito era.

Auksine Rankele (vėliau tokiu pavadinimu jis atidarys restoraną Baltimorėje), Garsiuoju Nr. 19 vadintas J.Unitas per 18 sezonų, praleistų aukščiausiojoje Nacionalinėje futbolo lygoje (NFL), du kartus tapo šios lygos čempionu (1958 ir 1959 m.), keturiskart pelnė naudingiausio žaidėjo titulą, dešimt kartų pateko į simbolinę geriausių pasaulio žaidėjų rinktinę, o per ilgą žaidėjo karjerą pasiekė 22 NFL rekordus (kai kurie jų tebegyvuoja iki šiol). J.Unitas iki šiol laikomas geriausiu įžaidėjo pozicijos futbolininku per visą NFL istoriją.

Amerikietiškojo futbolo žaidėjai iš J.Unito mokėsi, o treneriai ir šios sporto šakos aistruoliai žavėjosi jo ypač taikliais ir ilgais perdavimais. Šis lietuvių kilmės sportininkas minimas kaip modernaus, ypač greito amerikietiškojo futbolas vienas pagrindinių kūrėjų.

Amerikietiškas futbolas – viena populiariausių sporto šakų JAV, todėl J.Unitą pažinojo kone visa Amerika. Jis pirmasis iš lietuvių ar □ □ lietuvių kilmės sportininkų, kuriam atminti pastatytas paminklas – Baltimorėje prie stadiono. Nuo 1979 m. J.Unitas įtrauktas į NFL šlovės muziejų. 2002 m. jam mirus „Time“ žurnalas rašė: „Jo pavardė buvo lietuviška, bet reikšmė – amerikietiška: „Johnny, Unite us!“ (angl. „Džonai, suvienyk mus“).

Vėl jo didenybė krepšinis

Ką galima pasakyti apie žmogų, kurio vardas ir pavardė savaime reiškia krepšinių? Ilgai truktų vardyti visus legendinio krepšininko Arvydo Sabonio (g. 1964 m.) per karjerą pasiektus laimėjimus. Solidus sąrašas išeina pasitelkus vos vieną titulą – čempiono: jis yra buvusios SSRS, Lietuvos, Europos, universiados, pasaulio, olimpinių žaidynių, Eurolygos, Ispanijos, LKL čempionas, tarpkontinentinės

W.Joneso taurės laimėtojas. Net šešis kartus buvo pripažintas geriausiu Europos krepšininku, pirmąkart – 1984-aisiais, būdamas dvidešimties.

Lietuvą juosė geležinė uždanga, kurią įveikti ir garsiems sportininkams buvo sunku, bet 1985 m. A.Sabonio pavardė nuskambėjo NBA naujokų biržoje. Iš pradžių dėl jauno amžiaus, o vėliau dėl politinių peripetijų ir sveikatos bėdų A.Sabonis į Portlando „Trail Blazer“, jį pašaukusį dar 1986-aisiais, nuvyko tik 1995 m. jau būdamas 30-ies, tačiau per septynis NBA praleistus sezonus spėjo palikti pėdsaką stipriausioje pasaulio lygoje. Ano tūkstantmečio pabaigoje nba.com svetainės lankytojai lietuvių pripažino krepšininku užsieniečiu, padariusiu didžiausią įtaką prestižiškiausiai pasaulio krepšinio asociacijai – NBA.

Prieš jam atvykstant į NBA Amerikoje visi puikiai žinojo, kad jis geriausias Europos vidurio puolėjas. Dar 1988 m. Seulo olimpinėse žaidynėse, kuriose ir keturių lietuvių atstovaujama SSRS pelnė auksą, jis niekuo nenusileido garsiajam Davidui Robinsonui, net jį pranoko.

Žaisdamas NBA A.Sabonis įrodė, kad yra geriausias kamuolių perduodantis centras per visą krepšinio istoriją. Įskaitant ir NBA. Daug kas kalbėjo, kad jei ne sunkios A.Sabonio traumos (kaip žinoma, jam dukart trūko Achilo sausgyslė), jis būtų tapęs vienu iš trijų ar keturių geriausių vidurio puolėjų NBA istorijoje.

A.Sabonio stiprybė – ir labai techniškas metimas kabliu. Be to, jis buvo universalus – galėjo pataikyti ir tritaškį, o nuo jo firminių paslėptų perdavimų pro nugarą, kurių dabar retai pamatysi, visi aikščiojo.

Už indėlį į krepšinį 2010 m. A.Sabonis įtrauktas į FIBA šlovės muziejų, 2011 m. – į NBA šlovės muziejų. Tais pačiais 2011-aisiais tapo pirmuoju lietuviu, patekusių į krepšinio sumanytojo Jameso Naismitho vardu pavadintą Šlovės muziejų.

A.Sabonio karjera krepšinio aikštelėje truko daugiau nei du dešimtmečius. 1981 m. jis debiutavo Kauno „Žalgirio“ klube būdamas vos šešiolikos, tos pačios gimtojo miesto ekipos marškinėlius vilkėdamas ją ir baigė 2004 m. gegužę būdamas 39-erių. Per savo karjerą iškovojo beveik visus įmanomus krepšinio titulus, o ją baigęs nuo krepšinio nenutolo ir toliau jam vadovauja, tik kamuolius skirsto jau ne aikštelėje, o Lietuvos krepšinio federacijoje, kurios prezidento pareigas eina nuo 2011 m.

Geležinės uždangos durys į NBA pirmajam iš Lietuvos krepšininkų atsivėrė

olimpiniam, Europos čempionui su SSRS komanda ir dukart bronžą žaidynėse bei Europos vicečempiono titulą su Lietuvos rinktine iškovojusiam Šarūnui Marčiulioniui (g. 1964 m.). 1989 m. jo išvyka į stipriausią pasaulio krepšinio lygą NBA, kur už žaidimą mokėjo ir atlygį (juk visi SSRS sportininkai turėjo dirbti iš idėjos ir lieti prakaitą tik dėl pergalių), tuo metu atrodė gal net labiau neįtikima nei dabar skrydis į Marsą. Bet Š.Marčiulionio persikėlimas žaisti kitapus Atlanto buvo lyg ženklas, kad nepajudinami ledai pajudėjo.

Aštuonis sezonus NBA lygoje praleidusio Š.Marčiulionio firminis ženklas – vadinamasis eurožingsnis, kuriuo jis pirmasis NBA klaidindavo varžovus žengdamas vieną žingsnį, o tada akimirksniu keisdamas kryptį ir šokdamas į šoną. Dabar šio manevro mokosi kiekvienas JAV krepšininkas.

2014 m. už nuopelnus krepšiniui išrinktas į JAV krepšinio šlovės muziejų, 2015 m. – į FIBA šlovės muziejų.

Išskirtinė rinktinė ir jos pergalė

Pati pirmoji jaunos, ką tik tarptautinio pripažinimo sulaukusios ir į žaidynes pakviestos valstybės krepšininkų bronza irgi priskirtina prie išskirtiniausių sporto įvykių, nuvilnijusių per visą pasaulį.

Pasirengimas šioms žaidynėms irgi buvo išskirtinis, nes laiko buvo likę nedaug, o pinigų žaidynėms pasirengti – nepakankamai, todėl olimpiečiai joms rengėsi, kaip kas išmanė. Iš krepšininkų daugiausiai išmonės parodė rinktinės lyderiai. Ant Barselonos žaidynių bronzinio pakylės laiptelio lipantys laimingi Lietuvos krepšininkai ir treneriai, apsilkę krepšinių žaidžiančiais skeletais išmargintais marškinėliais, – NBA žaidusio Š.Marčiulionio ir garsios JAV grupės „Grateful Dead“ sumanymas, kurio buvo imtasi siekiant rinktinei uždirbti pinigų. Ispanijoje kitokius verslo planus kūrė A.Sabonis, Valdemaras Chomičius, Rimas Kurtinaitis. Kiti irgi ką galėjo, tą „kombinavo“.

Ne tik krepšiniu, bet ir kitokia pinigų rinktinei galinčia duoti saviveikla prieš žaidynes užsiėmę žaidėjai nužygiavo iki mažojo olimpinio finalo, kuriame jų laukė vadinamoji Jungtinė komanda, sudaryta daugiausia iš buvusių SSRS rinktinės žaidėjų. Varžybos buvo permainingos ir nervingos, o jų reikšmė – neįkainojama. Juk visą sovietmetį krepšinio grandų „Žalgirio“ ir CSKA kovos nebuvo tik krepšinio varžybos, o dabar pasikeitus politiniams vėjams – labai panašus mažasis olimpinių žaidynių finalas.

Emocijos liejosi per kraštus ne tik aikštelėje, bet ir tribūnose – daugelis arenoje sėdinčiųjų norėjo, kad nugalėtų lietuviai. Iškovodami turbūt labiau nei auksas mums spindėjusią bronzą Lietuvos krepšininkai parodė, kad 1937 ir 1939 m. Europos čempionai grįžta į tarptautinę krepšinio areną. NBA ekspertai, vertindami pirmąjį mūsų rinktinės laimėjimą, pabrėžė, kad ši Lietuvos pergalė padarė ryškią permainą pasaulio krepšinio žemėlapyje.

